Cătălina Vătăşescu

UTILIZAREA ÎN LEXICUL RELIGIOS ROMÂNESC A FAMILIEI CUVÂNTULUI *DEŞERT*

În limba română s-au păstrat din latină cu sensul ‘gol; părăsit, singuratic, pustiu’ *desertus* (adj.), *desertum* (subst.) şi *secretus* (adj.), foarte probabil împreună cu *secretum* (subst.). După Sextil Puşcariu, adjectivul *desertus* s-a conservat în toate dialectele româneşti şi în italiană (dialectal), în franceză şi spaniolă (PEW: 515), substantivul în italiană, portugheză, provensală, franceză şi spaniolă (PEW: 516), iar verbul (**dēsĕrto*) în dialectele dacoromân şi aromân (PEW: 517). I.-A. Candrea şi Ov. Densusianu înregistrează sensurile ‘vide; vain, futile’ ale adjectivului, ‘vainement’ al adverbului, ‘flanc (anat.)’; ‘vanité; désert’ ale substantivului şi indică prezența cuvântului în dialectele istroromân şi meglenoromân. Ei consideră că adjectivul *dēsĕrtus*, *-a*, *-um* se continuă dialectal în italiană (CDDE: 487)[1]. De la verbul *deşerta* ‘vider; détruire’ (**dēsĕrtare*) (prezent în dacoromână şi aromână, CDDE: 488)[2] s-au format substantivele *dişărtătură* ‘vanité’ (ieşit din uz) şi *deşertăciune* ‘id’ şi verbul la rândul său ieşit din uz *a se îndeşărta* ‘vane agere’, asupra căruia vom reveni. Găsim inclus *desertus* în volumul al doilea al Tratatului academic de istorie a limbii române din 1969, în clasificarea semantică pe care I. Fischer o face lexicului latinei dunărene, în subsecțiunea referitoare la dimensiune şi cantitate, din secțiunea privind însuşirile realității exterioare şi perceperea lor de către om; alături de română, cuvântul apare conservat din latină în vechea italiană, retoromană, franceză, provensală, catalană, spaniolă şi portugheză (Fischer 1969: 152). Cuvântul nu apare, totuşi, pe lista cuvintelor latineşti considerate a fi cele mai frecvente în româna comună, listă stabilită în *Tratat* de Ion Coteanu şi pe baza prezenței în toate dialectele româneşti (Coteanu 1969). În schimb, în *Tratatul de istorie a limbii române*, apărut recent, *desertus* este prezent pe lista de cuvinte ale românei comune moştenite cu siguranță, având etimon necontroversat şi fiind continuat în toate cele patru dialecte (Barbu, Celac, Dima, Nedea, Teleoacă, Zamfir 2018: 506). Şi după părerea lui W. Meyer-Lübke, lat. *dēsĕrtus* ‘verlassen’ este moştenit în română (*deşert* ‘leer’), în italiană (dialectal), în franceză[3], provensală, catalană, spaniolă, portugheză (REW[3]: 2592).

[1] Formele din franceză, provensală, catalană, spaniolă, portugheză sunt notate în paranteză, ceea ce ar putea fi interpretat ca o reținere în a le considera moştenite din latină.

[2] Ca şi în cazul adjectivului, formele verbale corespunzătoare din italiană, franceză, portugheză sunt notate între paranteze.

[3] Moştenirea în franceză a cuvântului nu este unanim acceptată: în FEW este considerat împrumut din latină (daraus entlehnt fr. *désert* ‘abandonné’), deşi este menționată, fără comentarii,

LR, LXVIII, nr. 2, p. 267–275, Bucureşti, 2019

BDD-A30973 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:10 UTC)

Lat. *desertus* este participiul cu valoare adjectivală al verbului *desero* ‘se détacher de; lâcher, déserter’ derivat de la verbul *sero*, *-ui*, *serui*, *sertum*, *serere* ‘attacher en file, en enfilade; tresser; lier ensemble, attacher’; *desero* a fost la origine termen militar şi a evoluat în limba comună la sensul ‘abandonner’, iar *desertus* la sensul ‘lâché (par ceux qui y étaient attachés)’; în limba bisericească traduce gr. *ἤἔρημος* (Ernout, Meillet 1959/2001: 618).

Sensurile în franceza veche şi medievală şi în dialecte provensale vechi, consemnate în FEW, merită a fi reţinute pentru că se apropie de cele cu care cuvântul a fost moştenit în română sau pe care româna le-a dezvoltat din sensurile etimonului: ‘abandonné’, ‘dépourvu’, ‘dépouillé, ruiné (de personnes)’[4], ‘vain, sans effet’ (termen juridic).

Cu sensurile ‘gol, despuiat, fără conţinut; zadarnic, fără rezultat; fără temei, fals, înşelător, găunos’ (Guţu 1983), în latină există şi *vanus* (adj.), *vanum* (subst.), *vane* ‘zadarnic, în zadar’ (adv.), cuvinte clasice care s-au păstrat în toate limbile romanice afară de română (REW[3]: 9145, Ernout, Meillet 1959/2001: 713, Fischer 1969 b: 124, 127); *vanitas* ‘deşertăciune, zădărnicie, lăudăroşenie’ este păstrat ca împrumut cult în limbile romanice (Ernout, Meillet 1959/2001: 713)[5].

Definiţiile date termenului *deşert* în *Dicţionarul limbii române* pornesc de la sensul ‘gol, fără conţinut sau miez’ (DLR s.v.). O evoluţie interesantă a acestui sens dovedeşte denumirea anatomică învechită şi populară: ‘Partea scobită a corpului la om şi animale, cuprinsă între ultima coastă şi osul şoldului’. *Şi-l lovi pre el ... dennapoia suliţii lui în deşărt* (Biblia, 1688).

Sensul învechit pe care l-am menţionat mai sus în occitană şi franceza veche, despre oameni, ‘Care este lipsit de bucurii materiale, lipsit de daruri, fără nimic; gol, sărac’ este ilustrat în DLR cu exemple din Coresi: *Flămânzii împlu-i de dulceaţă şi bogaţii lasă-i deşerţi*, din *Chronograful* lui Dionisie Eclesiarcul: *O! lume ... înşelătoare, cum înalţi pe om la slavă şi apoi-l laşi deşert*[6]. În schimb, exemplul luat din *Pravila Moldovei* din vremea lui Vasile Lupu, *Nu poate nime să ucigă furul când va fugi şi să va duce deşert* ni se pare mai puţin ilustrativ pentru definiţia dată, căci în acest caz nu e vorba de cineva ‘nefericit, gol şi sărac’.

---

prezenţa cuvântului în celelalte idiomuri romanice, printre care şi româna; Dauzat, Dubois, Mitterand 1964: 230, care îl explică drept element moştenit, evidenţiază păstrarea din latină în franceza veche a sensului ‘abandonné’ al adjectivului şi faptul că substantivul *désert* provine din lat. *desertum* folosit în lexicul creştin.

[4] În occitană: *Quant lo noble Loys se vi desert e tratitz per los siens* (Raynouard 1840: 28); pentru sensul ’dépouillé, ruiné’ (despre persoane) în franceza veche şi medie, vezi FEW s.v., Dauzat, Dubois, Mitterand 1964 s.v.

[5] Cuvântul este legat etimologic de *vacare* ‘a fi gol (de ceva), a fi liber (neocupat)’, *vastus* ‘depopulat’; *vastus* şi *desertum* sunt asociate (Ernout, Meillet 1959/2001: 713).

[6] De reţinut este apropierea de sens, (cu privire la oameni) ‘nefericit, sărman, chinuit, lipsit de mijloace, fără nimeni pe lume’, sens marcat afectiv, care apare şi în cazul adjectivului albanez *i shkretë* (< lat. *secretus*, păstrat dintre limbile romanice numai în română). Pentru sensurile termenului albanez şi pentru comparaţia sa cu româna vezi mai jos; de asemenea, pentru o prezentare mai amănunţită, vezi Vătăşescu 2016.

BDD-A30973 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:10 UTC)

Ov. Densusianu, în volumul al II-lea al *Istoriei limbii române* (Densusuianu 1937/1975: 743), dă pentru sensul ‘qui ne porte rien, qui a les mains vides; qui n’a rien, pauvre’ exemplele: *Să nu ne arătăm înaintea lui deşerţi în dzioa de praznic*. *Flămânzii împluşi de dulceaţă şi îmbogăţiţii lăsaşi deşerţi*, iar pentru sensul ‘qui ne reçoit pas quelque chose, à qui on refuse ce qui lui est dû’ *ei prinseră el, bătură-l şi tremeseră el deşert* (Coresi). Aceste semnificaţii reproduc în parte sensurile v.sl. *tŭštĭ* ‘inanis, vacuus’[7]. Vom observa că în *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul *deşert*, *deşartă* echivalează sl. *tъšče* (nr. 3765), *prazdna* (*prazdьnъ*) (nr. 2604), *pusta* (*pustъ*) (nr. 2920); *mѫniѧ deşartѫ* traduce *tъšteslavie* (nr. 3835); *în deşert* redă *zatъšte* (nr. 1150), *prazdьno* (nr. 2605), *tъštetno* (nr. 3834), *măreţ în deşert* traduce *tъšteslavnыĭ* (nr. 3836), dar *vъsue* e redat prin *deşert*, nu *în deşert*; verbul pe care l-am întâlnit între derivatele lui *deşert* în CDDE, *îndeşărta*, apare la Mardarie sub forma *îndeşertezŭ* cu sens concret pentru a traduce sl. *upraždnѧю* (nr. 3972), *îndeşărtare* pentru *upraždenie* (nr. 3974); *deşertăciune* traduce sl. *sueta*[8] (nr. 3461).

Sensul figurat al adjectivului, ‘lipsit de conţinut, de fond, de profunzime, de importanţă, iluzoriu, înşelător; neîntemeiat; pieritor, trecător; (mai ales despre cuvinte, gânduri, manifestări omeneşti) care este lipsit de conţinut, de fond, de profunzime, de importanţă, iluzoriu, înşelător; fără temei; care denotă lipsă de siguranţă, de statornicie fiind supus vremelniciei’, este ilustrat mai cu seamă de scrierile vechi bisericeşti: *Domnulu şti-va gândurile omerişti că-su deşerte* (*Psalt. Hurmuzaki*); *Aceluia iaste deşarrtă credinţa* (*Codicele Voroneţean*); *Domnul şti cugetele oamenrilor că sânt deşarte* (*Psaltirea scheiană*), *Deşertarea deşertărilor şi toate sânt deşarte* (Miron Costin) (DLR).

Adverbul *deşert* păstrează acelaşi înţeles figurat format de la sensul de bază ‘gol, găunos, fără materie, fără conţinut’: *A lor rost grăiia deşert* (*Psalt. Hurmuzaki*); *Deşert către-aproape tot omul grăiaşte Şi cu-nşelăciune va de-l păgubeaşte* (*Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei). Asocierea deşertăciunii cu paguba este destul de frecventă şi ne vom mai referi la ea. Sensul ‘fără folos, inutil, fără rost, zadarnic’: *Hotărârile lui Dumnezeu fac deşarte toate ceale mai frumoase meşteşuguri ale lumii* (*Pilde filosofeşti*, 1795). ‘Înclinat spre deşertăciune, nestatornic, înfumurat’: *Ome deşarrte*! (*Codicele Voroneţean*); *deşerţii fiii oamenilor* (Psaltirea scheiană), *deşartă viiaţa noastră* (Antim) (DLR).

Familia lui *deşert* este bogată:

deşerta vb. ‘a goli’: *Când iar sacii-şi deşertară, toţi aflară cineş cu legăturile lor de bani în sacii săi* (Palia de la Orăştie). Ca şi mai sus, folosirea figurată oferă termenului un important loc în vocabularul creştin. Învechit, verbul reflexiv primeşte sensul ‘a se lepăda de…, a se dezbăra de un obicei urât, a renunţa la ceva

[7] Sadnik, Aitzmüller 1955: 140, s.v. *tъšt* „leer, nichtig, eitel” (*vъ tъšte* „vergeblich”) şi p. 323, nr. 1019, apropie cuvântul slav de lit. *tùščias* „leer”, vechi ind. *tucchah*, *tucchyah* „leer, öde, nichtig”.

[8] Maldenov 1941: 617 apropie v.sl. *sui* ‘gol’ de lat. *cavus*, de cuvinte din sanscrită, greacă, armeană cu sensul ‘gaură, orificiu; peşteră’; este echivalentul în v.sl. al termenilor gr. *ματαιος*, lat. *vanus* (Miklosich 1862–1865: 110).

BDD-A30973 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:10 UTC)

rău': *Deşertaţi-vă şi vă preceapeţi că eu-s Dumnezeul lui Iacov* (Psalt. Hurmuzaki). Un exemplu din Coresi cuprinde perechea de antonime: *Toţi dentr-aceale vreri reale să ne deşertăm … şi să ne împlem de toate cugetele cealea bunele* (Coresi, Evangheliarul).

Un alt sens pierdut este cel al verbului folosit absolut, 'a dărâma': *Pomeneaşte, Doamne, fiii Edomului în zioa Ierusalimului, ce ziseră: deşertaţi până la urziturile ei* (Coresi, Psaltirea din 1577). *Mare e domnul şi tăria sa! Că deşertă şi zdrobi preaîraltul trufaşul vrăjmaşul nostru, diavolul* (Manuscrisul de la Ieud). Sunt de reţinut nuanţele fixate de Ov. Densusianu (1937/1975: 743): 'causer la perte de…, faire périr' *Ce folos e omului să ară lumea toată dobândă, iar sufletul deşerta-l-va?* şi 'être détruit, se perdre, périr': *pre elu se va piarde sau se va deşerta*[9].

deşertare s.f. 'golire', 'răsturnarea unui lichid sau praf' (pentru amândouă sensurile, trimiterile se fac la *Lexiconul de la Buda*, iar atestările sunt din secolul al XIX-lea); sens vechi şi ieşit din uz, 'evacuare'. *Deşertare* era folosit de autorii vechi mai frecvent decât *deşertăciune*, azi este ieşit din uz. Miron Costin foloseşte constant această formă: *Din toate stihurile să înţeleg deşărtările şi nestătătoare lucrurile lumii şi viiaţa omenească scurtă*. La fel, *Biblia de la 1688*: *Toate-s deşărtare*; *Petreacerea ta cu oamenii şi oamenii cu tine deşărtare şi amăgeală iaste* (Cantemir). *Bogăţiile, slavele şi veseliile ce se văd aici, toate sânt deşertare* (Antim). *Vă dezlipiţi de dişărtarea aceştii lumi* (Varlaam).

Din aceeaşi serie face parte derivatul *deşertate*, substantiv de asemenea învechit şi rar: *nu şezui cu zborul deşertăţâi*. DLR consemnează întreaga serie de substantive derivate de la *deşert* pentru a exprima noţiunile de 'lipsă de conţinut, de fond, de valoare, de importanţă, inutilitate, zădărnicie, nimic, nimicnicie, amăgire, iluzie, trecător, pieritor': *deşertare*, *deşerţie* (*Cu adevăr tot omul deşerţie iaste*; termenul are în *Codicele Voroneţean* sensul 'pagubă', care traduce, după cum arată Densusianu, v.sl. *tŭšteta* 'vanitas, damnum': *Bărbaţi vădzu cum cu împutare şi cu multă deşerrţie, nu numai tarrului şi corabieei, ce şi sufleteloru noastre va se fie nutarea*), *deşertătură*, cu sensul, dat de Densusianu, 'action de priver quelqu'un de son prestige, de le diminuer': *Aceastea toate nu socoti derept a lu Hristos deşertătură* (Coresi), *deşertate*, *deşertăciune*. Ele dovedesc vitalitatea termenului de bază şi încercările repetate de a forma termenul cel mai potrivit pentru exprimarea acestei noţiuni importante, aceea a vanităţii omeneşti. La plural, *deşertăciune* numeşte faptele neserioase: *Cine îşi lasă creştinătatea sa pentru deşărtăciunile lumii nebuneaşte să înşală* (Antim).

Verbul *a deşerta*, substantivul *deşărtare*, adjectivul *deşertător* cu sensuri concrete ţinând de igienă şi dietă au o mare frecvenţă într-un text medical de la sfârşitul secolului al XVIII-lea sau începutul secolului al XIX-lea; se adaugă folosirea recurentă a expresiei *în deşărt* 'în zadar; fără rost' (*Meşteşugul*).

[9] Sensul 'a distruge, a pustii' este redat în albaneză prin verbul *shkretoj*, derivat de la adj. *i shkretë* (< lat. *secretus*).

BDD-A30973 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:10 UTC)

Autorii *Dicționarului Academiei* (DA) îşi propuseseră să discute sub *deşert* adverbul *îndeşert* şi verbul ieşit din uz *îndeşerta*. Locuțiunea adverbială *în deşert* este glosată în repetate rânduri în litera *D* care a fost elaborată în anii din urmă în *Dicționarul limbii române* (DLR s.v. *deşert*); forma aglutinată nu am găsit-o, însă, aşa cum nu am găsit verbul *a îndeşerta*, pe care, cu sens concret, îl atestă de pildă *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul şi pe care îl consemnează Candrea şi Densusianu cu sensul bisericesc. Faptul se explică prin aceea că seria noua a dicționarului limbii române nu urmează principiul de redactare după care s-a condus seria veche care aduna sub cuvântul de bază toate derivatele; în seria nouă derivatele sunt discutate la locul lor în ordinea alfabetică şi, astfel, pentru derivatele cu prefixul *în-* va trebui aşteptată reluarea redactării literei Î. Am întâlnit, de altfel, într-un text de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, şi forma adjectivală de feminin *îndeşartă*. În partea a VIII-a a unui *Bucvariu* de la 1781, intitulată *Scurte poveaşti*, prima povestire poartă numele *Pentru credința îndeşartă*[10]. În textul povestirii, adjectivul feminin apare din nou în aceeaşi sintagmă: *nu vă amăgireți cu credința îndeşartă a oamenilor celor proşti*; *i-au dezlegatu pre ei de aceastu fealiu de credință îndeşartă*. Nici această formă nu am găsit-o, se înțelege, în DLR, adjectivul nefiind, de altfel, menționat nici în DA[11]. Găsim în DLR locuțiunea adverbială *în* (*întru*) *deşert* 'fără folos, în mod inutil, zadarnic', prin ext. 'neîntemeiat, fără motiv': *În deşert trudiră-se dziditorii* (Psalt. Hurmuzaki); *Au pare-vă că în deşertu scriptură grăiaşte* (Cod. Voronețean); *În deşert am muncit* (Coresi); *De vom petrece viața noastră făcând celea ce nu iubeşte Dumnedzău, întru deşert ne trudim* (Varlaam); *Ceia ce vorbesc cuvinte în deşert* (a. 1691) (Gaster, *Crestomație*). În exemplul care urmează, *în deşert* ar putea avea mai curând sensul 'în zadar, fără folos', deşi în DLR ilustrează sensul 'pustiu', cu care *deşert* este considerat sinonim: *Pământul era pustiiu şi în deşert* (*Palia de la Orăştie*). În *Noul Testament* de la Bălgrad: *Mul'ți cărtulari țin' aşea că-ĭ scrisă jidoveaşte, ĭarâ maĭ mul'ți să* în*doesc' şi zic' că au fost' greceaşte şi nu e în deşărt*[12].

Separat trebuie luată în discuție expresia cu conținut religios *A lua* (*a ține*) *în* (*pre*) *deşert* 'a nesocoti, a disprețui, a batjocori': *Numele Domnului Dumnezeului tău în deşert să nu iai* (*Palia de la Orăştie*); *Ia numele Lui pre deşărt* (*Biblia de la 1688*); *Să nu luom numele Domnului în deşărt* (Antim).

Despre verbul *a* (*se*) *îndeşărta*, Ioan Florin Florescu (2015: 120), discutând soluția la care ajunge Nicolae Milescu traducând *Paralipomena*, soluție preluată în *Biblia* de la Bucureşti (de unde este luat exemplul în CDDE), de a echivala aoristul *ἐματαιώθην* al verbului grecesc *ματαιόω* cu *a se îndeşărta* consideră formarea în

[10] Informația ne-a fost dată de Dana-Mihaela Zamfir, căreia îi mulțumim. În exemplarul pe care l-am avut la dispoziție, textul se află la pagina numerotată 20 de autori (notată cu litera *K* din alfabetul chirilic), dar la numărarea filelor cărții, se află, de fapt, la p. 14 (lipsesc şase pagini).

[11] Să notăm în bulgară *sueveren* 'superstitieux' (Stéphanova, Radev, Dortchev, Kolev 1973).

[12] Dana-Mihaela Zamfir, căreia îi mulțumim, ne atrage atenția că locuțiunea este scrisă într-un cuvânt, aşa cum apărea în DA, şi nu separată, cum e înregistrată în DLR.

BDD-A30973 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:10 UTC)

română a acestui verb o rezolvare fericită. Este totuşi de părere că verbul grecesc, important termen religios, are o bogăție de sensuri greu de echivalat în română într-un termen unic. De fapt, însă, toate sensurile enumerate mai sus, aşa cum se află în DLR, dovedesc că *deşert* şi familia sa ofereau posibilitatea deplină de echivalare pentru sensul ‘zadarnic, inutil, gol, fără conținut, nebunesc, prostesc, amăgitor’. Ioan Florescu raportează *a îndeşărta* la *a deşărta*, considerând că „dacă *a se deşărta* înseamnă a se goli, *a se îndeşărta* sugerează a deveni însuşi deşertul, golul”. Credem, însă, că se poate presupune că verbul format de Milescu are la bază nu verbul *a deşerta* (explicație propusă şi în CDDE), ci locuțiunea adverbială *în deşert*, atât de frecventă în vorbirea curentă a epocii, în toate stilurile, pentru a exprima zădărnicia, lipsa de conținut. Utilizarea ca adjectiv, a cărui formă de feminin dovedeşte sudarea elementelor, ar putea fi un argument suplimentar pentru luarea în considerare a sintagmei ca bază pentru formarea verbului.

Istoria cuvântului *deşert* (şi a derivatelor sale) în dacoromână este remarcabilă. În dialectele din sudul Dunării sunt conservate exclusiv sensurile concrete. În aromână *dişertu* adj. ‘deşert’, ‘gol’, *căldările dişearte*; *dişertu* vb. ‘deşerta, a goli, a turna, a vărsa’, *dişirtaț găleț̦le*, *dişirtare* ‘golire’, *dişirtat* ‘golit’, *saț̦i dişirtaț̦ di grân* (Papahagi 1974). În istroromână: *deşårt*, *deşart*, *deşårta*, *deşarta*, *deşartâ*, adj. ‘gol’: *vozu vire deşart* ‘carul vine gol’, despre fructe, ‘sec, fără miez’, *deşart nuc* ‘nucă seacă’; despre localități, ‘pustiu, gol, nelocuit’: *i deşarta selişta* ‘e satul pustiu’, *calu flamund, deşart* (Neiescu 2015: 73). Meglenoromâna: *dişort* vb. ‘deşert, golesc’ (Per. Papahagi 1902), *l’a dăşărtat-au satsil’* ‘au deşertat sacii’; *dişort* adj. ‘deşert, gol’ *dişort tufeac* ‘puşcă goală’ (Capidan 1935).

Am menționat faptul că în română şi albaneză se continuă latinescul *secretus* adj. ‘separat, aparte, distinct, diferit; singuratic, retras, izolat; ascuns, tainic, secret’; substantivul *secretum* însemnează ‘loc retras; izolare, singurătate; secret, taină; mister’ (Guțu 1983 s.v. *secretus*; Ernout, Meillet 1959/2001 s.v. *cerno*; Walde, Hofmann 1954 s.v. *secretus* din secerno). În dacoromână cuvântul se găseşte cu precădere în Transilvania: ca adjectiv, *secret*, *secreată* este tradus prin lat. *desertus*, *deserta* (Anon. Car.). Acelaşi sens este dat în Bobb 1823, care înregistrează şi derivatul *secretie* tradus prin lat. *solitudo*. Primele surse, aşadar, nu reț̦in sensurile puternic afective pe care le înregistrează mai târziu glosarele dialectale. *Lexiconul de la Buda* înregistrează termenii *secreată* s.f. şi *secret* s.m. cu sensul ‘pustie’, echivalându-le cu lat. *desertum* şi *secretum* (pe care le prezintă, aşadar, ca sinonime), dar şi imprecația *du-te la secreata* (*la secretul*), pentru explicarea căreia utilizează trimiterea la sinonimul *naiba*. Într-o intrare separată este glosat *secret* s.m. ‘grădină, vie nelucrată’. Dicț̦ionarele mai târzii reț̦in sensuri puternic marcate afectiv, legate de un domeniu malefic: la Damé, de exemplu, *secret* s. ‘endroit abandonné et hanté par des esprits’. În albaneză, adjectivul *i*, *e shkretë* este general cunoscut din primele texte, prezent în toate regiunile, având o familie bogată, cu o mare diversitate de utilizări atât în limba scrisă cât şi în cea vorbită, cu o puternică încărcătură afectivă.

BDD-A30973 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:10 UTC)

Hahn 1853 înregistrează pentru adverbul *shkret*(*ë*) sensul ‘în zadar’. Dicționarul explicativ din 1980 (*Fjalor*) reține această accepțiune pe care o consideră regională (fără însă să o localizeze), alături de sensurile mai frecvente: (despre oameni) ‘fără nimeni pe lume, singur, nefericit’, (despre o proprietate) ‘fără stăpân’, (despre locuri pentru agricultură) ‘părăsit, nelucrat’; *shkretoj* vb. ‘a nimici’. Utilizarea dată de Hahn corespunde locuțiunii româneşti *în deşert*: *U ka shkuar koha shkretë = Le-a trecut vremea în zadar* (*în deşert*); *Janë lodhur shkretë = S-au obosit în deşert*. Se adaugă expresia *zë në shkretëtirë = voce în deşert* (*shkretëtirë*, termen derivat în albaneză „deşert, pustiu”) (*Fjalor* 1980). Sensul „zadarnic, van, deşert, fără valoare” este acoperit, totuşi, de regulă în albaneză de alți termeni (*kot*, *bosh*) asupra cărora ne vom opri cu alt prilej.

Din câte ne putem da seama şi din comparația cu albaneza, descendenții în română şi albaneză ai lat. *secretus* se referă cu precădere la locuri izolate, neprimitoare. Urmaşul în română al lat. *desertus* are ca sens principal „golul, lipsa de conținut şi de substanță”. În română, termenul *săcret* a fost concurat de împrumutul slav *pustiu* care l-a îndepărtat. Cuvântul slav nu a intrat în albaneză, aşa cum nici *desertum* nu a fost împrumutat din latină. Deşi sporadic, sensurile figurate pe care le dezvoltă rom. *deşert* apar şi în cazul alb. *i shkretë*. Trăsătura principală a cuvântului albanez, ca şi aceea a etimonului, nu este, însă, „golul”, ci „izolarea”.

Româna a folosit mai intens decât celelalte limbi romanice posibilitățile semantice ale familiei urmaşilor lat. *desertus* şi *desertum*, suplinind lipsa păstrării lui *vanus*.

SURSE

Anon. Car.: *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*. Studiu introductiv, ediție, indici şi glosar de Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.

Bucvariu: *Bucvariu pentru pruncii ceii rumâneştii carii să află în crăiia ungurească şi hotarele ei împreunate*, Viena, 1781.

Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc şi tâlcuirea numelor* din 1649. Publicate cu studiu introductiv, note şi indicele cuvintelor româneşti de Grigorie Crețu, Bucureşti, Ediținea Academiei Române, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1900.

Meşteşugul: *Meşteşugul doftoriei. Primul tratat românesc de medicină. Ediția manuscriselor româneşti BAR nr. 933 şi 4841*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție, glosar şi indice de Lia Brad Chisacof, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2017.

BIBLIOGRAFIE

Barbu, Iulia, Victor Celac, Emanuela Dima, Raluca Nedea, Dana-Luminița Teleoacă, Dana-Mihaela Zamfir, 2018, „[Româna comună. Lexic] Inventar”, în Academia Română. Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Istoria limbii române*,volumul I, Bucureşti, Rditura Univers Enciclopedic Gold, p. 494–566.

Bobb, Ioan, 1823, *Dicționariu rumanesc, lateinesc şi unguresc*, dein orenduiala excelenții sale preasființitului Ioann Bobb, vlădicul Făgăraşului, Cluj, II, *M–Z*.

Capidan, Th., 1935, *Meglenoromânii*, III. *Dicționar meglenoromân*, Bucureşti, Editura Cultura Națională.

BDD-A30973 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:10 UTC)

Coteanu, Ion, 1969, „[Româna comună] Lexicul”, în Ion Coteanu, I. Fischer, Marius Sala (ed.) 1969, p. 309–313.
Coteanu, Ion, I. Fischer, Marius Sala (ed.), 1969, Academia Română, *Istoria limbii române*, volumul II, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Dauzat, Albert, Jean Dubois, Henri Mitterand, 1964, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, quatrième édition revue et corrigée, Paris, Librairie Larousse.
Densusianu, Ovid, 1937/1975, *Histoire de la langue roumaine, tome* II, *Le seizième siècle*, în Ovid Densusianu, *Opere*, ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu şi I. Şerb, II. *Lingvistica*, ediție critică şi note de V. Rusu, *Prefață* de B. Cazacu, Bucureşti, Editura Minerva.
Ernout, Antoine, Antoine Meillet, 1959/2001, *Dictionnaire de la langue latine. Histoire des mots*, retirage de la 4e édition augmentée d’additions et de corrections par Jacques André, Paris, Klincksieck, 2001.
Fischer, I., 1969, „Clasificarea semantică a lexicului latinei dunărene”, în Ion Coteanu, I. Fischer, Marius Sala (ed.) 1969, p. 159–173.
Fischer, I., 1969 b, „Cuvinte panromanice absente din limba română”, în Ion Coteanu, I. Fischer, Marius Sala (ed.) 1969, p. 122–128.
Fjalor i gjuhës së sotme shqipe, Tirana, 1980.
Florescu, Ioan-Florin, 2015, „Procedee 1 Paralipomena, în versiunea Milescu revizuită (Ms. 45) şi *Biblia de la 1688*”, în vol. *În multe chipuri de Scripturi: studii de traductologie biblică românească*, Iaşi, Editura Universității „Al.I. Cuza”.
Guțu, G., 1983, *Dicționar latin-român*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică.
Hahn, J. G., 1853, *Albanesische Studien*. 3. Bd. *Beiträge zu einem albanesisch–deutschen Lexikon. Deutsch – albanesisches Verzeichniss der in dem albanesisch–deutschen Lexikon enthaltenen Wörter*, Viena.
Lexicon românescu-latinescu-ungurescu-nemțescu care de mai mulți autori, în cursul a treizeci şi mai multoru ani s-au lucratu, Buda, 1825. (*Lexiconul de la Buda*)
Miklosich, Fr., 1862–1865, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, Guilelmus Braumeuller.
Mladenov, Stefan, 1941, *Etimologičeski i pravopisenъ rečnik na bъlgarskiya knižoven ezikъ*, Sofia, Knigoizdatelstvo Hristo G. Danov.
Neiescu, Petru, 2015, *Dicționarul dialectului istroromân*, vol. II, *Č–K*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Papahagi, Pericle, 1902, *Meglenoromânii. Studiu etnografic-filologic*. I, II, Bucureşti.
Papahagi, Tache, 1974, *Dicționarul dialectului aromân. General şi etimologic*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Raynouard, M., 1840, *Dictionnaire de la langue des troubadours, comparée avec les autres langues de l’Europe latine*, tome troisième. *D–K*, Paris, Chez Silvestre, Libraire.
Sadnik, L., R. Aitzetmüller, 1955, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg, Carl Winter-Universitätsverlag-Heidelberg, Mouton-’S-Gravenhage.
Stéphanova, L, A. Radev, G. Dortchev, N. Kolev, 1973, *Dictionnaire bulgare-français*, Sofia, Editions Naouka i izkoustvo.
Vătăşescu, Cătălina, 2016, „Istoria urmaşilor lat. *secretus* în română şi albaneză”, în *Pagini alese. Omagiu lui Alexandru Mareş la împlinirea vârstei de 80 de ani*. Volum îngrijit de Marius Sala, Maria Stanciu Istrate, Emanuela Timotin, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold.
Walde, A., J. B. Hofmann, 1954, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch von A. Walde*, 3. neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann, I, II, Heidelberg.

SIGLE

CDDE: I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A – Putea)*, Bucureşti, Socec, 1907–1914, ediție îngrijită şi studiu introductiv de Gr. Brâncuş, [Bucureşti, Piteşti], Editura Paralela 45, 2006.

BDD-A30973 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:10 UTC)

DA: Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, II/1, F–I, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, 1934.
DLR: *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă, I/4, *D* (*Deja–Deţinere*), Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006.
FEW: Walter von Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, consultat on-line pe https://rmblf.be/2014/04/04/web-französisches-etymologisches-wörterbuch-de-walter-von-wartburg/
PEW: Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache.I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.
REW^3: W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, 3. Auflage, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1935.

L'EMPLOI DANS LE LEXIQUE RELIGIEUX ROUMAIN DU TERME *DEŞERT* ET DE SA FAMILLE

(Résumé)

La présentation de l'histoire des sens du roum. *deşert* « désert » et de ses dérivés, ainsi que la comparaison entre les descendants en roumain et en albanais du lat. *secretus* nous a conduit à la conclusion qu'en roumain *săcret*, *sâcret*, *secret* (avec les dérivées) a été remplacé par l'emprunt slave *pustiu*, tandis que la position de *deşert* a été renforcée par son emploi dans le lexique religieux et moral. Roum. *secret*, alb. *i shkretë* ont conservé le sens « isolé » de leur étymon. Roum. *deşert*, avec le sens « vide, creux » a rempli la fonction que dans les autres langues romanes revenait aux descendants du mot *vanus*, absent en roumain.

Cuvinte-cheie: elemente latine în română şi albaneză, influenţa slavă, lexic religios.

Mots clés : éléments latins en roumain et albanais, influence slave, lexique religieux.

Institutul de Studii Sud-est Europene
al Academiei Române, Bucureşti
catavata49@yahoo.fr

BDD-A30973 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:49:10 UTC)